

ŞAMANİZM VE BUDİZM ARASINDAKİ PARALELLİKLER

Şengül DEMİREL*

Öz

Aynı coğrafyayı paylaşan toplumlar, dilleri inançları ne olursa olsun farklılık gösterse de aynı topraktan aynı sudan beslenirler. Dolayısıyla geçmişlerinde pek çok ortak paydalar bulunması doğaldır. Masallar, mitler, destanlar bu durumu tespit etmemiz için ayna görevi görmektedir. Elbette bu öğelerin menşeyini tespit etmek hayli zordur. Çünkü bu öğeler bulundukları toplumun içinde harmanlanıp biçim ve kılık değiştirerek artık o toplumun malı olmuşlardır. Denilebilir ki toplumlar coğrafi sınırlarla birbirinden ayrılmış olsa da din, efsane, mitoloji, masallar gibi olgular asla sınır tanımazlar. İnsanlığın varoluşundan günümüze kadar gelen kültür sentezleri, bundan sonra da evirilerek başka formlar ile dünya etrafında seyahatlerine devam edeceklerdir. Bunun içindir ki bir Avrupa masalı içinde Asya motifleri görmek; Budizm içinde Şamanizm öğeleri görmek, İslam kültür içinde Şamanizm öğeleri görmek son derece doğaldır. Bu çalışmamızda Budizm içinde Şamanizm izlerini takip ederken; Türk ve Hint mitolojileri içindeki bazı ortak motifleri tespit etmeye çalışacağız. Çalışmada kaynak olarak Türkiye’de Hindoloji kürsüsünün kurucusu Prof. Dr. Walter Ruben’in çalışmaları esas alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şamanizm, Budizm, şaman, Walter Ruben, Hindistan.

PARALLELISM BETWEEN SHAMANISM AND BUDDHISM

Abstract

Societies sharing the same geographical region are fed from the same water and land regardless of their languages and beliefs. Hence, it is natural that there are numerous common features in their history. Tales, myths and epics serve as mirrors to help us identify this situation. Surely, it is very difficult to determine the origin of these items because they have now become the property of that community by being blended and changing in the society they belong to. It can be said that even though societies are separated by geographical boundaries, features such as religion, legend, mythology, and fairy tales know no boundaries. Culture synthesis from the existence of mankind till today will continue to travel around the world in other forms by evolving. For this reason, it is perfectly natural to see Asian patterns in a European tale; Shamanism elements in Buddhism or Shamanism elements in Islamic culture. In this study, following the traces of Shamanism in Buddhism, we try to identify some common motives within Turkish and Indian mythologies. The studies of Professor Dr. Walter Ruben, the founder of Indology department in Turkey, is the basis of the present study.

Keywords: Shamanism, Buddhism, Shaman, Walter Ruben, India.

* Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları, Hindoloji Anabilim Dalı, senguldemi-rel2000@yahoo.com

Giriş

Şamanizm ve Budizm; çok geniş bir coğrafyada varlığını binlerce yıldır sürdürmektedir. İlk bakışta birbirine hiç benzemeyen bu iki inanış arasında oldukça çarpıcı paralellikler vardır.

Eski Türk inancının Şamanlık olduğu genel kabul gören bir görüştür. Makalemizde Orta Asya ve kuzey Asya toplulukları arasında varlığını yabancı inanışlar gelmiş olsa da izlerini takip edebildiğimiz Şamanizm ve Hindistan topraklarında doğup Hint sınırlarını aşan Budizm, arasında paralellikler saptamaya çalışacağız.

Türkler arasında İslamiyet'in yayılması hicretin IV. asrında oldu (İnan, 1952:19). İslamiyet öncesi Türklerin Şamanizm'i benimsemiş olduklarını biliyoruz. Günümüzde olduğu gibi o dönemde kabul edilmiş olan İslamiyet içinde günlük hayat adetlerinde Şamanizm etkilerini açıkça görmek mümkündür. Örnek vermek gerekirse; ağaçlara çaput bağlama geleneği, Anadolu'da daha yaygın olan eşiğe basmama adeti ve merdiven altından geçmemek gibi adetler eskiden olduğu gibi şimdilerde de varlığını sürdüren adetlerdir. Eşiğe basmamak; Şamanizm'deki "eşik ruhu" ile ilgilidir. Şamanlar, göğe çıkma törenlerinde çadırın orta direğine yanlamasına çakılmış tahtalara çıkar ve tanrının elçileri ile konuşur. İnanişe göre; beşinci kattan sonra ise tanrılar alemi başlamaktadır. Bu uygulama sonucu "eşik ruhu" inanışı ortaya çıkmıştır. Bu yüzden eşiğe basmama adeti Şamanizm'e ait bir gelenek olarak günümüze kadar gelmiştir.

Bilindiği gibi bu uygulamalar, Şaman inanışında bulunan unsurlardır. Abdülkadir İnan; bu durumla ilgili şöyle bir örnek vermiştir: *"Ankara'dan 90 kilometre mesafede Kızılcahamam çevresinde bir maden suyu pınarı vardır. Bu pınar yanındaki çalılar paçavradan görülmüyor. Burada veli mezarı da yoktur. Bu paçavralar doğrudan doğruya "pınar izisi"ne, yani "su ruhu"na bağışlanmış nezirlerdir. Müslüman Türk bu paçavrayı dini bir husuyla bağlarken Şamanizm adetini yaptığıнын farkında değildir."* şeklinde ifade etmektedir (İnan, 1952:26). Daha öncede belirttiğimiz gibi bu tür öğeler sınır ve zaman kavramına takılmaksızın varlıklarını devam ettirmektedirler.

Kadim iki kültüre sahip olan Türk ve Hint milleti aynı coğrafyadan beslenmiş olduğundan bunun yansımalarını her iki kültürün ortak unsurlarında görmek mümkündür. Bir dönem Budizm'i benimsemiş Türk toplumunun önceleri Şamanizm'i benimsemiş oldukları bilinmektedir. Budizm ve Şamanizm incelendiğinde Budizm içindeki Şaman kalıntılarını da görmek mümkündür. Aynı şekilde Türk mitolojisinde de Hint mitolojisinin izlerini görebiliyoruz.

1. "ŞAMAN" SÖZCÜĞÜNÜN KÖKENİ HAKKINDA

Şaman sözcüğünün kökeni hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Abdülkadir İnan; eski Türkçede "şaman"a "kam" dendiğini ve şaman sözcüğünün yabancı bir kökte aranması gerektiğini ileri sürmektedir. F. A. Rosenberg'in "şaman" sözcüğünün Hindistan'dan geldiğini ileri sürdüğünü aktarmıştır (İnan, 1952: 74-75). Şaman sözcüğünün Sanskrit sözlük anlamı ise; uzlaşma, yatıştırıcı, huzurdur (Williams, 2004). "Şaman"; ruhlar ve insanlar arasındaki aracı görevi gören bir nevi hekimdir. Bu haliyle "şaman"lığın Sanskrit sözcük anlamı ile uyumlu olduğunu

görmektedir. Ancak bu uyum “şaman” sözcüğünün kökeninin Sanskrit olduğu anlamına gelmemektedir. Bu konuyla ilgili olarak Wilhelm Radloff; “şaman” sözcüğünün kökeni hakkında pek çok araştırmacının görüşüne yer vermiştir. Bu görüşlerin tamamını burada aktarmayacağız. Radloff “Türklük ve Şamanlık” adlı çalışmasında; Walter Ruben’in konuyla ilgili bir görüşünü şu biçimde aktarmıştır: *“Ruben, doğrudan doğruya Hind kaynaklarına dayanarak, Şamanizm’in daha Aryalılarından önce Orta Asya’dan gelen kültür dalgaları ile şimali Hindistan’a yayılmış olduğunu belirtmiştir”* (Radloff, 2008:109). Bu durumda; “şaman” kelimesinin Sanskrit bir kökten gelmiş olduğu iddiası zayıflamıştır.

Sözcüğün kökeni ile ilgili görüşlere baktığımızda da Şamanizm ve Budizm arasında karmaşık bir paralellik olduğu açıkça görülmektedir. Bu etkileşimin, en etkili sebeplerinden birisi yabancı inançların Şamanizm’den birçok unsuru içererek daha kolay yayılabilme imkânı sağlamış olmasıdır. Bu örneği aşağıda daha detaylı olarak anlatacağımız, Budizm’in daha esnek kurallara sahip olan Mahâyâna mezhebinde de görmektediriz.

2. ŞAMANİZM VE BUDİZM ARASINDAKİ PARALELLİKLER

Hindistan’da doğmuş olan Budizm, Hindistan toprakları dışına yayılmaya başladığında içinde barındırdığı kültür unsurlarını da bu defa Hindistan’dan İç Asya’ya taşımıştır. Bu durumu kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Budizm, M.S. I. yüzyılda Hindistan’ın kuzeybatısında bulunan Gandhar’a, oradan da Orta Asya içlerine doğru yayılmıştır (Conze, 2005:85). Hindistan ile Çin arasında bir köprü olan Orta Asya üzerinden Çin’e ulaşan Budizm’in Mahâyâna mezhebidir. Hinayâna adını taşıyan diğer mezhep ise, Güney-Doğu Asya ülkelerinde gelişme fırsatı bulmuştur. Mahâyâna Budizm’inde Buda bir mabut olmuş ve ona tapınılmaya başlanmıştır. Genel olarak Budizm’in bu biçimi Brahmanik dine bir yakınlaşma sayılır (Bayur, 1987:76). Budizm, özünden ayrılıp tepki olarak doğduğu Hinduizm’e benzemeye başlamıştır. Özellikle Çin, Kore ve Japonya’da etkili olan Mahâyâna, Hinayâna gibi tutucu olmayan ve gittiği bölgelerde kabul görebilmek için kurallarını esnetmiş ve yabancı kültürlerin öğelerini de içine almıştır. Aksi takdirde kuzeydeki konargöçer kavimlere Budizm’i kabul ettirmek olanaksız olacaktı. Budizm’in canlılara zarar verilmemesi ilkesi, et yiyen konargöçerler için kabul edilebilmesi imkansız bir öğreti olarak kalacaktı. Bu bağlamda Budist dervişler öğretiyi gittikleri bölgelerin farklılıklarını da göz önünde bulundurarak yeniden yorumlamışlardır. Bundan dolayı Budizm, yayılmaya başladıktan sonra, Hint kültür ve mitoloji unsurlarını da beraberinde götürmüştür.

Orta Asya’nın hâkim unsuru olan Türkler, aynı zamanda kadim medeniyetler arasında bir köprü konumundaydılar. Dolayısıyla bu coğrafyada bulunan kültürler arası geçiş hem Türklerin kontrolünde hem de onların hâkim olduğu zeminde gerçekleşmiştir. Rasonyi bu durumu şöyle ifade etmiştir: *“Türk hakanları, Orta-Asya kervan yollarının sahibi sıfatıyla, dört yüce medeniyet ortasında dünya ticaretinin ve büyük manevi cereyanların şahdamarlarını ellerinde bulundurdular. Bir yüz yıl boyunca onların teşkilatçılığı sayesinde kültür değerlerinin mübadelesi sağlandı.”* (Rasonyi, 1971:102).

Budist dervişlerin bir nevi hekim görevi görmeleri, Budizm'in Orta Asya'ya girmesinde kolaylık sağlamıştır. Orta Asya kültüründe önemli yer tutan Şamanlar aynı zamanda insanları iyileştiren hekim görevi de üstlenirler. Bundan dolayı dervişler, Orta Asya kültüründe yadırganmadan kabul görmüşlerdir (Demirel, 2015:132).

Hindistan topraklarında yaşamış olan Buda devrinde, her ne kadar Hinduizm inancı mevcut ise de bizler Hint mitolojisine baktığımızda Şaman etkiler de görmektediriz. Walter Ruben; Şamanın ruhunu bedeninden ayırıp göğe tanrıların ve cinlerin yanına gönderdiğinden söz etmektedir. Şamanın bu durumunu, Buda'nın bilincini bedeninden ayırması haline benzetmektedir. Bu bakımdan Şamanizm ve Budizm arasında bir paralellik kurarak, Şamanizm'in Budizm'in ilkel hali olduğu yargısına varmaktadır (Ruben, 1943:147). Dağ tanrısı olan yok edici Şiva, karısı ile Tandava dansı yaparlar. Böylece etrafındaki kötü ruh ya da cinleri kovarlar. Şiva'nın tandava dansı bizlere trans haldeki Şaman'ı hatırlatır. Vecd halindeki Buda, Şaman ve tandava dansı yapan tanrı Şiva. Görüldüğü gibi bu üç unsurun ortak bir menşei bulunmaktadır. Ancak bu durumun sınırlarını çizmek çok zor olsa da Şamanist unsurun daha eski olduğunu söyleyebiliriz.

Wilhem Radloff; bu konu ile ilgili olarak Walter Ruben'den bir alıntı yapmakta ve Ruben'nin Şamanizm'i Budizm'in kaynağı olarak gösterdiğine bir gönderme yapmaktadır (Radloff, 2008:145). Ruben, "Budizmanın Menşei ve Özü" adlı makalesinde ise Buda'nın bir nevi Şaman olduğunu ve Budist yoganın iptidai Şamanizm'den çıkmış olduğunu ileri sürmektedir (Ruben, 1943:117). Budizm'e göre dünya ıstırap dolu bir yerdir. Buda; insanı acı ve ıstıraftan kurtularak kurutuluşa yani nirvanaya gidecek yolu bulmuş ve bunu tüm insanlara yaymaya çalışmıştır. Şaman da bir nevi hekim olduğuna göre; Ruben'in bu benzetmesine katılmamak mümkün değildir. Bu görüşü destekler bir diğer görüş de Laszlo Rasonyi'nin "Tarihte Türk-lük" adlı çalışmasında, Wolfram Eberhard'ın bir görüşünü aktarmıştır: "Doğuda Hint ve Çin kültürlerine şamanlık sızmıştır" (Rasonyi, 1971:33). Araştırmacıların bu konuyla ilgili görüşlerini çoğaltmak mümkündür. O halde diyebiliriz ki ortak kanı, Şamanizm'in İç Asya'dan Hindistan'a girdiği yönündedir.

Buraya kadar Şamanizm ve Budizm arasındaki paralelliklere değinmiş olduk. Bu paralellik ve etkileşim sadece inanış ile sınırlı kalmamıştır. Bu etkileşimin izlerini mitolojik unsurlar içinde çokça görmekteyiz. Örnekleri çoğaltmak mümkün; ancak biz hemen hemen tüm toplumlarda önemli bir mitolojik unsur olan kutsal kuş örneğine değineceğiz.

Abdülkadir İnan "Türk Folklorunda Simurg ve Garuda" adlı makalesinde, efsanelerde Simurg motifinin İslam'dan önce Türk kavimlerinin arasında yayılmış olduğunu tahmin etmenin mümkün olduğunu belirtmektedir. İnan: "*Müslüman Türklerin folklorunda Simurg adı İran'dan geldiği gibi Şamanist Türklerin folkloruna 'Kerede' adı Hind mitolojisinden geçmiştir. Kerede en eski Hind mitolojisindeki tanrı Vişnu'nun biniti olan ilahi kuş Garuda'nın Türkleştirilmiş şeklidir. ...*" demektedir (İnan, 1953:414). Bu benzerlik ile ilgili olarak Prof. Dr. Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi adlı iki ciltlik eserinde destan ve efsaneleri anlatırken yer yer Garuda ile ilgili karşılaştırmalar yapmıştır. Ögel'e göre; Er-Töştük Destanında anlatılan kuş Zümrüdü-Anka kuşudur ve bu efsanevi kuş, Hint mitolojisindeki Garuda'nın kendisidir (Ögel, 2014:584).

Görülüyor ki Hint mitolojisindeki Garuda, Orta Asya, Çin ve İran havzasında farklı isimler ile karşımıza çıkmaktadır. Hint mitolojisinde gücün simgesi olan ve aynı zamanda Tanrı Vishnu'nun binek hayvanı olan Garuda, Orta Asya ve İran havzasında doğaüstü güçleri olan farklı bir kuş biçimine bürünmüştür. Simurg, Kerede, Zümrüdü Anka ve Anka gibi farklı isimlerle anılan bu efsanevi kuş; Türk ve İran masal ve efsanelerinde ortak bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun sebebi ise hiç kuşkusuz Buda söylenceleri içinde "Garuda" motifinin de taşınmış olmasıdır.

Nasıl ki Budizm içinde Şaman unsurları görmek mümkün ise, Budizm içinde de Hindu unsurları görebilmekteyiz. Bu nedenle Hinduizm tanrısı Vishnu'nun binek hayvanı olan kutsal kuş Garuda, Budizm sayesinde Hindistan sınırlarını aşabilmiştir. Çünkü; Budizm inancı gittiği topraklara Hinduizm öğelerini de beraberinde taşımıştır.

Sonuç

Geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Budizm, karşılaştığı inançlar ve geleneklerden etkilenmiştir. Budizm etkilendiği bu unsurlarını kendi bünyesi içine almış ve özde aynı kalsa da uygulama ve görünüşte farklılaşmıştır. Aynı durum Şamanizm için de geçerli olmuştur. Şamanizm de yabancı inanışlarla karşılaştığında kendi bünyesinde bulunan unsurları bu inanışlara geçirmiştir.

Orta Asya'da etkin bir rol oynayan Türk kavimleri, medeniyetlerin kavşağında bulunmalarından dolayı hem milli kültürlerini uzak diyarlara taşımışlar hem de uzak diyarlardan gelen kültür öğelerini içselleştirmişlerdir.

Çin ile Batı dünyası arasındaki "İpek Yolu" ve Hindistan'dan Batı dünyasına uzanan "Baharat Yolu" çok değerli ticari malların aktarılmasına vesile olmuştur. İpek, porselen, yeşim taşı, fildişi, kehribar ve baharat gibi değerli malların aktarımı sırasında, aynı zamanda çok değerli kültür ve inanç unsurları da bu yollar aracılığıyla taşınmıştır. İslamiyet, Budizm, Hinduizm gibi unsurlar, Asya kıtasının bir kültür sentezi olmasını sağlamıştır. Asya ile Avrupa arasında kurulan ticari yollar ise, kültür alış-verişini hızlandırmıştır.

Özellikle de Hindistan topraklarına göç ederek burayı vatan olarak benimseyen Arilerin bozkır menşeli olması, iki kültür arasındaki kültür benzerliklerinin temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle, iki kültür arasındaki ortak öğeler bizi şaşırtmamalıdır.

Sonuç olarak denilebilir ki coğrafi sınırlarla birbirinden ayrılmış olsa da din, efsane, mitoloji, masal gibi olgular asla sınır tanımazlar. İnsanlığın varoluşundan günümüze kadar gelen kültür sentezleri, bundan sonra da evirilerek başka formlar ile dünya etrafında seyahatlerine devam edeceklerdir. Bunun içindir ki bir Avrupa masalı içinde Asya motifleri görmek; Budizm içinde Şamanizm öğeleri, İslam kültür içinde Şamanizm öğeleri görmek son derece doğaldır.

Kaynakça

- Bayur, H. (1987). *Hindistan Tarihi Cilt I*. Ankara: TTK Basımevi.
- Conze, E. (2005). *Kısa Budizm Tarihi*. İstanbul: Yol Yayınları.
- Demirel, Ş. (Kasım 2015). *Budizm'in Doğduğu Topraklarda Barınamaması Üzerine*. Uluslararası Türkbilim Dergisi. 127-138.
- İnan, A. (1952). *Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları*. Ankara Üniveristesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 19-30.
- İnan, A. (2015). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İnan, A. (1953). *Türk Folklerinde Simurg ve Garuda*. Türk Dili Dergisi. 2(19). 413-415.
- Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi Cilt I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi Cilt II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Radloff, W. (2008). *Türkülük ve Şamanlık*. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Rasonyi, L. (1971). *Tarihte Türklük*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Ruben, W. (1943). *Budizmanın Menşei ve Özü*. DTCF Dergisi. 115-131.
- Williams, M. (2004). *A Sanskrit – English Dictionary*. Delhi: Nagri Printers.